

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

U periodu na koji se ovaj monitoring izveštaj odnosi, zabeleženo je više slučajeva koji ukazuju na moguće povrede slobode izražavanja.

1. *Pretnje i pritisci*

1.1. Delegacija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope pozvala je 19. aprila stranke u Srbiji da se uzdrže od pokušaja da utiču na uređivačku politiku medija. Kako je saopšteno iz Saveta Evrope, delegacija predvođena Žan Šarl Gardetom boravila je u Beogradu u okviru priprema za praćenje izbora 6. maja i pozitivno je ocenila pripreme za izbore u Srbiji, ali je izrazila zabrinutost zbog pritisaka na pojedine novinare. „Pretposmatračka misija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope je zabrinuta zbog ekonomskog i političkog pritiska na pojedine novinare i poziva sve partije da se uzdrže od pokušaja da utiču na uređivačku politiku medija“, navodi se u saopštenju koje su prenele agencije. O tome da je pritisaka bilo i da su, po svemu sudeći i dali određene rezultate, govore i rezultati istraživanja medija koje je od 1. do 14. aprila sproveo Biro za društvena istraživanja. Istraživanje je pokazalo da je izveštavanje medija u predizbornoj kampanji dominantno pozitivno, a u mnogim slučajevima čak i promotivnog karaktera. Mediji su, kako se navodi u izveštaju, u posmatranom periodu „uglavnom odustali od svoje kontrolne uloge, odnosno od bilo kakvog kritičkog i analitičkog izveštavanja, i ponašaju se samo kao prenosioci informacija o aktivnostima političkih stranaka i njihovih kandidata“.

Shodno odredbama Zakona o javnom informisanju, javno informisanje je slobodno i u interesu javnosti. Ono ne podleže cenzuri, a niko ne sme, ni na posredan način, da ograničava slobodu javnog informisanja, naročito zloupotrebom državnih ili privatnih ovlašćenja, zloupotrebom prava, odnosno nijednim načinom podesnim da ograniči slobodan protok ideja, informacija i mišljenja. Takođe, zakon kaže da niko ne sme da vrši bilo kakav fizički ili drugi pritisak na javno glasilo i njegovo osoblje, kao ni uticaj podesan da ih omete u obavljanju posla. Dalje, takođe shodno odredbama Zakona o javnom informisanju, u javnim glasilima slobodno se objavljuju ideje, informacije i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdani interes da zna, bez obzira na način na koji je pribavljena informacija, osim kada je drugačije određeno zakonom. Pitanja koja se tiču poštovanja medijskih sloboda i slobode izražavanja posebno su osetljiva u kontekstu izbora i predizborne kampanje. Funkcija medija u demokratiji, koja se najčešće svodi na ulogu foruma u kome se diskutuje o uspesima i neuspesima vlasti i u kojima se takvi uspesi i neuspesi preispituju, čime se vlast praktično drži pod kontrolom javnosti, predstavlja samo deo onoga što se od medija očekuje u izbornom

procesu. Mediji bi tako trebalo i da edukuju glasače o tome kako da koriste svoja demokratska prava, i da izveštavaju o toku izborne kampanje, i da obezbede prostor političkim partijama za obraćanje biračkom telu, i da omoguće debatu između političkih partija, te da na kraju, izveštavaju o rezultatima glasanja. Mediji, svakako, nisu jedini izvor informacija za glasače, ali su nesumnjivo važan izvor, po mnogima i najvažniji. U tom smislu bi mera slobode medija u izbornom procesu, zapravo podrazumevala meru u kojoj su mediji omogućili ostvarivanje prava glasača na informisani izbor, izbor koji se vrši na osnovu potpunih informacija, prava kandidata da ukrste svoje politike, ali i prava samih medija da iznose svoje stavove i izveštavaju o pitanjima od javnog interesa. U kontekstu pritiska na pojedine novinare i pokušaja partija da utiču na uređivačku politiku medija, na koje upozorava Delegacija Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, kao i rezultata monitoringa Biroa za društvena istraživanja, koji pokazuje da je deo medija odustao od kritičkog i analitičkog, opredelivši se za neutralno, a često i promotivno izveštavanje o radu političkih stranaka, čini se da mera slobode medija u ovom izbornom procesu nije nešto čime bi Srbija mogla da se ponosi. Uzroci su, ponovo, prepoznati u saopštenju Delegacije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope - ekonomski i politički pritisci. Ekonomski, u uslovima teške ekonomske krize u kojoj su oglašivački budžeti sve manji, a uz to i kontrolisani od malog broja velikih marketinških agencija, na visoko koncentrisanom tržištu oglašavanja, koje su po pravilu blisko povezane sa državnim i stranačkim funkcionerima. S druge strane, dugogodišnje odlaganje da se sprovedu ozbiljne reforme u medijskom sektoru, uključujući i završetak privatizacije, održalo je u životu veliki broj medijskih kuća koje su pod neposrednom političkom kontrolom vladajućih oligarhija, pre svega na lokalnim nivoima. Neadekvatna primena propisa o kontroli državne pomoći, omogućila je da se ti mediji finansiraju iz budžeta mimo ozbiljne kontrole toga da sadržaji koje plasiraju budu sadržaji koji odgovaraju standardima onoga što obično zovemo standardima javnog servisa. Povrh svega, nedovoljno precizna regulacija predizborne kampanje od strane Republičke radiodifuzne agencije, dovela je do određenih nedoumica kod televizijskih stanica. Ovo tim pre, što je broj predstavlki na njihov rad porastao, kao što poraste u svakoj predizbornoj kampanji. RRA nije saopštila koliko je predstavlki bilo, ali je u svom dopisu nacionalnim televizijskim stanicama, nakon sednice održane 30. aprila, potvrdila da su bile brojne i da su pre svega sadržale zahteve kojima se tražila zabrana pojedinačnih spotova. Za očekivati je da RRA napravi analizu svih pristiglih predstavlki tokom predizborne kampanje, no i pre te analize, stiče se utisak da se u najvećem broju slučajeva radilo o više ili manje očiglednim slučajevima zloupotrebe prava na podnošenje predstavlki. Ovo je na kraju dovodilo do odluka samih medija ili redakcija da odlažu emitovanje osetljivih materijala za period nakon izbora, zbog straha od tužbi ili mera koje bi RRA mogla da izrekne, ili pak zbog straha od toga da na kraju sam medij bude zloupotrebljen ili korišćen u međustranačkim prepucavanjima. Redakcija najpoznatijeg programa istraživačkog novinarstva u Srbiji, emisije „Insajder“ televizije „B92“, sama je odlučila da svoj novi serijal emituje tek nakon izbora. U saopštenju objavljenom tim povodom, navodi se da je na serijalu radio ceo tim

novinara punih 10 meseci, kao i da redakcija ne može da dozvoli emitovanje u samoj završnici izborne kampanje, kada se svaka vest koristi u političke svrhe, i zlonamerna tumačenja da „Insajder“ pomaže nekoj političkoj partiji ili da radi protiv neke druge. Čini se da ne postoji lak i jednostavan odgovor na pitanje šta bi na srpskoj medijskoj sceni trebalo menjati da bi mediji bili slobodniji, da bi manje bili samo puka transmisija službi za odnose sa javnošću političkih stranaka i da bi građani, u svakom trenutku, a posebno tokom izbornog procesa, dobijali informacije koje će biti i potpune i kritičke i analitičke. Razlozi koji su do ovakve situacije doveli su brojni i složeni, i biće potrebne ozbiljne i dalekosežne reforme da bi se situacija promenila i popravila.

2. Sudski postupci

2.1. Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu podiglo je optužnicu protiv petorice osumnjičenih za lepljenje umrlica za Televiziju „B92“ u Lazarevcu u februaru 2011. Optuženi su: Nenad Pavlović, Dušan Šuka, Aleksandar Radovanović, Nikola Bjeković i Ivan Pantelić, svi iz Lazarevca. Na teret im se stavlja da su izvršili krivično delo ugrožavanja sigurnosti u sticaju s nasilničkim ponašanjem. Tužilaštvo u optužnici navodi da je Pavlović, u noći između 14. i 15. februara 2011, nabavio lepak, četku i oko 50 plakata nalik na umrlice za B92 i njene zaposlene i podelio ih ostalim optuženima sa uputstvom gde da ih lepe. Tokom lepljenja plakata, optuženi su psovali i vređali građane: Daneta Tomanovića i Vladimira Vukovića, koji nisu odobravali njihove postupke, i pretili su im, a potom su ih udarali pesnicama i nogama. Tom prilikom, Tomanović je zadobio prelom nosa. Plakati su se pojavili posle emitovanja serijala emisije „Insajder“, pod nazivom „Prevara veka“, u kojoj su istraživane zloupotrebe u Rudarskom basenu Kolubara. Prvooptuženi, Nenad Pavlović, radio je u Kolubari i bio vozač nekadašnjeg direktora, Dragana Tomića. U „Prevari veka“ ukazivalo se na veliki rast troškova do koga je u Rudarskom basenu Kolubara, koji je u državnom vlasništvu, došlo u vreme kada je njegov direktor bio Dragan Tomić. Tomić je uhapšen početkom oktobra 2011. godine, sa još 16 direktora i rukovodilaca Kolubare, kao i vlasnika privatnih preduzeća čije mašine su bile u zakupu u Kolubari. Nakon istrage, tužilaštvo za organizovani kriminal podiglo je optužnicu protiv Tomića i još 27 lica, zbog sumnje da su zloupotrebom službenog položaja oštetili Rudarski basen Kolubara za 938 miliona dinara. Po tužilaštvu, zloupotrebe su vršili prilikom angažovanja transportnih sredstava i građevinske mehanizacije i neistinitim prikazivanjem njihovog rada, što odgovara navodima sa kojima je javnost prvi put upoznata upravo u serijalu emisije Insajder, „Prevara veka“.

Po Krivičnom zakoniku, ugrožavanje sigurnosti podrazumeva pretnju da će se napasti na život ili telo nekog konkretnog lica, ili njemu bliske osobe. U slučaju kada je pretnja upućena novinaru u

vezi sa njegovim novinarskim poslom, ugrožavanje sigurnosti za sobom povlači mogućnost izricanja zatvorske kazne u trajanju od jedne do osam godina. Pod nasilničkim ponašanjem Krivični zakonik podrazumeva značajnije ugrožavanje spokojstva građana ili teže remećenje javnog reda i mira, i to grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem. U situaciji u kojoj se nasilničko ponašanje vrši u grupi, odnosno, ako je pri izvršenju nekome nanescena laka telesna povreda ili je došlo do teškog ponižavanja, zakon propisuje mogućnost izricanja kazne zatvorom od šest meseci do pet godina. U najvećem broju slučajeva kada su novinari izloženi napadima ili pretnjama, tužilaštva u Srbiji podižu optužnice za jedno od ova dva krivična dela, ili, kao u ovom slučaju, i za oba. U praksi, međutim, sudovi često nisu videli ugrožavanje sigurnosti, odnosno pretnju u istim onim radnjama u kojima su je videla i tužilaštva. Tako, u slučaju koji se isto ticao emisije „Insajder“, ali ranijeg serijala, „(Ne)moć države“, koji se bavio vođama ekstremnih navijačkih grupa, sudovi su imali problem da pevanje navijačkih pesama u kojima se novinarki poručuje da će proći kao (ubijeni novinar Slavko) Ćuruvija, ili bacanje, šutiranje i nabijanje gumene lutke koja je, po mnogima, predstavljala novinarku, na šipku od ograde, prepoznaju kao pretnju. U ovom konkretnom slučaju, mogli bi imati sličan scenario, u kome sudovi oblepljivanje grada umrlicama za jednu medijsku kuću, uz navođenje imena i prezimena novinara, autora i urednika, ponovo ne bi prepoznali kao pretnju. Ostaje, naravno, da se sačeka odluka suda. S druge strane, mera u kojoj istraživačka emisija „Insajder“ Televizije „B92“, svojim izborom tema, načinom na koji se njima bavi i ličnom hrabrošću novinara i autora koji iza nje stoje, odskače od svega drugog što se u srpskim medijima može pročitati, čuti ili videti, kreirala je situaciju u kojoj se gotovo kompletna relevantna praksa koja treba da odgovori gde su granice slobode izražavanja u Srbiji, zapravo gradi u slučajevima vezanim upravo za taj serijal.

2.2. U još jednom postupku koji se takođe ticao Televizije „B92“ i emisije pod naslovom „Hronika lažne smrti“, emitovane u okviru serijala „Potraga“ koji se bavio slučajevima dece nestale iz porodilišta, Apelacioni sud u Beogradu, u presudi koja je uručena strankama krajem aprila, delimično je preinačio prvostepenu presudu Višeg suda u Beogradu iz oktobra 2011. godine, kojom su „B92“ i novinar Saša Leković, autor serijala „Potraga“, obavezani da tužilji, dr Slavki Durutović Gligorović iz Beograda, na ime naknade štete isplate iznos od 300.000 dinara. Presuda je preinačena utoliko što je tužbeni zahtev sada u celosti odbijen. Spor se ticao ispovesti Drinke Radonjić iz Beograda, koja je u spornoj emisiji iznela navode o događajima koji su se desili posle njenog porođaja i u kojima je pominjala tužilju, lekara u porodilištu u spornom periodu. Za razliku od prvostepenog suda koji je našao da su navodi Drinke Radonjić, kao nepotpuni, neprovereni i uvredljivi, bili podobni da povrede čast i ugled tužilje, Apelacioni sud je našao da se u konkretnom slučaju „radi o informacijama koje služe građanima za formiranje mišljenja i opredeljivanje u važnim društvenim događanjima“, te da u takvom slučaju „preteže

interes javnosti i sloboda masmedija, nad interesom tužilje da ne budu saopštene one stvari koje bi inače morale ostati nedostupne javnosti“. Apelacioni sud, dalje, u kontekstu nalaženja prvostepenog suda da novinari i urednici „B92“ nisu postupili sa dužnom novinarskom pažnjom, između ostalog i stoga što nisu kontaktirali tužilju, dr Slavku Durutović Gligorović, pre objavljivanja izjave njene pacijentkinje Drinke Radonjić, nalazi potpuno suprotno. Sud prvo kaže da je sama tužilja u postupku potvrdila da se uopšte ne seća pacijentkinje Drinke Radonjić i događaja koji su pratili njen porođaj. Dalje, Apelacioni sud nalazi da je u postupku utvrđeno da su novinari i urednici proveravali izjave Drinke Radonjić u kontekstu izveštaja Anketnog odbora Narodne skupštine Republike Srbije obrazovanog radi utvrđivanja istine o novorođenoj deci nestaloj iz porodilišta u više gradova u Srbiji, kao i da su konsultovali spise sudskih postupaka koje je Drinka Radonjić vodila, a koji su ukazivali da su i u njenom slučaju postojali propusti u radu zdravstvenih ustanova i matične službe, te da na taj način jesu ispunili zahtev dužne novinarske pažnje koji Zakon o javnom informisanju postavlja.

Ono što ovu presudu Apelacionog suda čini izuzetno značajnom, jeste to što ona svedoči o mogućoj promeni sudske prakse u Srbiji u predmetima koji se tiču slobode izražavanja. Konkretno, članom 3. Zakona o javnom informisanju predviđeno je da su novinar i odgovorni urednik dužni da pre objavljivanja informacije koja sadrži podatke o određenom događaju, pojavi ili ličnosti, sa pažnjom primerenom okolnostima, provere njeno poreklo, istinitost i potpunost, dok u skladu sa članom 80. istog zakona, okolnost da su novinar i odgovorni urednik sa pažnjom primerenom okolnostima proverili poreklo, istinitost i potpunost informacije, predstavlja osnov za isključenje odgovornosti za štetu. U praksi gotovo i da ne postoje odluke u kojima bi sudovi našli da je standard dužne pažnje zadovoljen, a što je još gore, retke su i odluke u kojima sudovi nedvosmisleno utvrđuju šta predstavlja standard pažnje primerene okolnostima u konkretnom slučaju. Član 4. Zakona o javnom informisanju izričito predviđa da se u javnim glasilima slobodno objavljuju ideje, informacije i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdani interes da zna, osim kada je drugačije određeno zakonom. Međutim, do sada smo se u praksi retko susretali sa odlukama kojima su tužbeni zahtevi odbijani sa obrazloženjem da se konkretna informacija odnosi na događaje od javnog interesa. Zbog navedenog, presuda Apelacionog suda u Beogradu, u predmetu dr Slavke Durutović Gligorović protiv „B92“ i Saše Lekovića, predstavlja ozbiljan zaokret u praksi srpskih sudova, koji nas približava najvišim evropskim standardima utvrđenim presudama Evropskog suda za ljudska prava, kao što su presuda u slučaju Jersild protiv Danske iz 1994. godine (predstavka br. 15890/89), §35, shodno kojoj novinari i mediji ne mogu odgovarati za prenošenje navoda trećih lica koji se tiču stvari od javnog interesa, osim ukoliko za to postoje izuzetno jaki razlozi, jer bi u protivnom, javna debata o stvarima od javnog interesa bila ozbiljno ugrožena. Ova presuda nas približava i standardima utvrđenim presudama Evropskog suda za ljudska prava u predmetima

Thoma protiv Luksemburga iz 2001. godine (predstavka br. 38432/97), §64, shodno kojoj novinari nisu u obavezi da se distanciraju ili ograđuju od navoda intervjuisanih lica koji su podobni da škode reputaciji trećih lica, jer bi to bilo nespojivo sa ulogom medija da prenose ideje i mišljenja, kao i presudama u predmetima Dyuldin i Kislov protiv Rusije iz 2007. godine (predstavka br. 25968/02), §44 i Filatenk protiv Rusije iz 2007. godine (predstavka br. 73219/01), § 45, shodno kojima prosta percepcija neke izjave kao uvredljive nije dovoljna da bi opravdala mešanje sudova u slobodu izražavanja u ovakvim slučajevima.